

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Μια μεταμοντέρνα ομπρέλα: Η γλώσσα και η γνώση ως σχεσιακές και γενεσιουργές και εγγενώς μετασχηματιστικές

Harlene Anderson

Η εισαγωγή μου στη μεταμοντέρνα σκέψη προέκυψε ως απόρροια του ενδιαφέροντός μου για τη σύγχρονη ερμηνευτική, το διάλογο και την κοινωνική κατασκευή. Το νήμα που ενώνει αυτές τις τρεις οπτικές είναι μια παρόμοια θεώρηση της γνώσης και της γλώσσας: μια θεώρηση που αποδίδει θεμελιώδη σημασία στις έννοιες της γλώσσας και της γνώσης ως σχεσιακές και διαλογικές δραστηριότητες, οι οποίες παρέχουν νόημα και εξήγηση ώστε να κατανοούμε τη ζωή μας και να χαράσσουμε πορεία στον κόσμο μας. Συνδυαστικά, η ερμηνευτική, ο διάλογος, η κοινωνική κατασκευή και οι μεταμοντέρνες παραδοχές θέτουν μια γενικευμένη πρόκληση στην κουλτούρα των επαγγελματιών βοήθειας. Μας προσκαλούν να επανεξετάσουμε και να φανταστούμε εκ νέου τις παραδόσεις και τις πρακτικές τις οποίες έχουμε θεωρήσει δεδομένες σε αυτήν την κληροδοτημένη κουλτούρα. Οι παραδόσεις αυτές περιλαμβάνουν τους τρόπους με τους οποίους «κατανοούμε» ένα άτομο και αποδίδουμε νόημα στα λόγια και τις πράξεις του, αναπτύσσουμε περιγραφές αυτού του ατόμου οι οποίες πηγάζουν από αυτή μας την κατανόηση, σχετιζόμαστε με αυτό, αλλά και το ρόλο που υιοθετούμε στη σχέση μας μαζί του.

Ξεκινάω αυτό το κεφάλαιο με μια περιγραφή της σημερινής μεταμοντέρνας ομπρέλας μου. Έπειτα, γυρίζω λίγο πίσω και ανιχνεύω την άποψή μου

για την κοινωνική κατασκευή και τη σύγχρονη ερμηνευτική, καθώς και τη μεταξύ τους σχέση. Τέλος, αναλύω τις έννοιες της αφήγησης, του «προσώπου σε σχέση», και της αυτενέργειας.

Μια μεταμοντέρνα ομπρέλα

Το *μεταμοντέρνο* είναι ένας όρος που αναφέρεται στα κινήματα του τέλους του 20ού αιώνα στην τέχνη και την αρχιτεκτονική, καθώς και στη σύγχρονη γαλλική φιλοσοφία. Γενικά, χρησιμοποιώ τον όρο *μεταμοντέρνο* για να αναφερθώ σε μια οικογένεια εννοιών που έχουν αναπτυχθεί μεταξύ επιστημόνων σε κάποιους κλάδους των ανθρωπιστικών και φυσικών επιστημών, οι οποίοι ζητούν μια ιδεολογική κριτική –μια οπτική προβληματισμού– της συνάφειας και των επιπτώσεων της θεμελιακής γνώσης, των μετα-αφηγήσεων και των προνομιακών λόγων, συμπεριλαμβανομένης της βεβαιότητάς τους και της δύναμης που ασκούν στην καθημερινότητά μας. Συγκεκριμένα, ο μεταμοντερνισμός αμφισβητεί αυτές τις θεμελιώδεις και νομιμοποιητικές Αλήθειες με κεφαλαίο «Α» και τα θεμέλια πάνω στα οποία γενικά βασίζονται. Κυρίως, αμφισβητεί την αλήθεια και την κεντρική σημασία της ατομικής γνώσης, την ιδέα ότι ο κόσμος μας μπορεί να είναι αντικειμενικά γνωστός, καθώς και την αντίληψη της γλώσσας ως φορέα της αλήθειας (Gergen, 2001). Οι αλήθειες και οι παραδοχές που απορρέουν από τα παραπάνω είναι έμφυτες στην καθημερινότητά μας, και συχνά τις αποδεχόμαστε παθητικά ή τις θεωρούμε, αυτονόητα, δεδομένες.

Παρόλο που η μεταμοντέρνα οικογένεια περιλαμβάνει ποικίλα χαρακτηριστικά, διαπνέεται στο σύνολό της από τη σημαντική και σταθερή ιδιότητα της αντίληψης των εννοιών της γνώσης και της γλώσσας ως σχεσιακών και γενεσιουργών. Αυτή η έννοια έρχεται εμφανώς σε αντίθεση με τη δυτική παράδοση του ατομικισμού: το άτομο ως αυτόνομος γνώστης που μπορεί να δημιουργήσει ή να ανακαλύψει γνώση, η οποία μπορεί να μεταδοθεί σε άλλους. Σε αυτήν την παράδοση, η γνώση αντιπροσωπεύει μια αντικειμενική πραγματικότητα που είναι ανεξάρτητη από τον παρατηρητή: ο γνώστης διαχωρίζεται από αυτό που παρατηρεί, περιγράφει και εξηγεί. Η γνώση είναι πάγια και χειροπιαστή. Σε αυτήν την παράδοση, η γνώση διαβιβάζεται μέσω της γλώσσας, και η γλώσσα αποδίδει μια ορθή αναπαράσταση της γνώσης. Η γλώσσα αντιπροσωπεύει ή αντικατοπτρίζει την Αλήθεια. Είναι η εξωτερική περιγραφή μιας εσωτερικής διαδικασίας.

Γνώση

Ο μεταμοντερνισμός υιοθετεί μια αρκετά διαφορετική οπτική της γνώσης: η γνώση είναι κοινωνικά κατασκευασμένη, η γνώση και ο γνώστης είναι αλληλοεξαρτώμενοι, και το σύνολο της γνώσης και του γνωρίζειν είναι εμποδωμένα στην ιστορία, το πλαίσιο, την κουλτούρα, τη γλώσσα, την εμπειρία και την κατανόηση.¹ Συνεπώς, το μεταμοντέρνο υποστηρίζει ότι πρέπει να δεχόμαστε την αλήθεια με μικρό «α». Η απαλλαγή από την έννοια της απόλυτης αλήθειας και η υιοθέτηση μιας πλουραλιστικής θέσης δεν υπονοεί μηδενισμό ή σολιφισμό. Απλά προτείνει έναν κριτικό αναστοχασμό πάνω στις αλήθειες μας, διατηρώντας όλες τις αλήθειες ανοιχτές στην κριτική, χωρίς να εξαιρείται ο ίδιος ο μεταμοντερνισμός.

Εξίσου σημαντικό είναι ότι το μεταμοντέρνο ευνοεί την τοπική γνώση, τη γνώση που αναπτύσσεται μέσα σε μια κοινότητα ανθρώπων οι οποίοι συμμετέχουν ενεργά στην ανάπτυξή της. Η τοπική γνώση μπορεί να ειπωθεί ως μια συμμετοχική ή σχεσιακή γνώση, σε αντίθεση με την αντικειμενική ή ανεξαρτητή από τον παρατηρητή γνώση. Ως εκ τούτου, αυτή η γνώση θα έχει συνάφεια και χρησιμότητα για τους συμμετέχοντες σε αυτήν. Ίσως ένας άλλος τρόπος να αντιληφθεί κάποιος την τοπική γνώση είναι ότι αποτελεί μια διαλογική πραγματικότητα. Αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία για την έρευνα. Η παραδοσιακή έμφαση της έρευνας αφορά την εξωτερική παρατήρηση και μελέτη του υποκειμένου, με σκοπό την αναζήτηση ομοιοτήτων και προτύπων από τα οποία δημιουργείται θεωρητική γνώση, που μπορεί μετά να χρησιμοποιηθεί για την περιγραφή και την αναγνώριση ενός ατόμου, ή μιας πληθώρας ατόμων, ως μέλος μιας ομάδας ή κατάταξης. Στη συνέχεια, η γνώση χρησιμοποιείται για να υποστηρίξει και να εξηγήσει δράσεις όπως η κατηγοριοποίηση και η πρόβλεψη. Αυτή η γνώση μπορεί να εκληφθεί ως ο προνομιακός, κυρίαρχος ή αυταρχικός λόγος τον οποίο το μεταμοντέρνο θέτει υπό αμφισβήτηση. Το μεταμοντέρνο μετατοπίζει την έμφαση στον εσωτερικό ερευνητή. Η εστίαση επικεντρώνεται στο να μάθουμε σχετικά με την εμπειρία που βιώνεται σε πρώτο πρόσωπο και τη μοναδικότητά της, αντί για την αναζήτηση ομοιοτήτων και προτύπων. Η διαφορετικότητα εκτιμάται θετικά.

Μπορούμε να γνωρίζουμε τον κόσμο μόνο μέσα από την εμπειρία μας, δεν μπορούμε να έχουμε άμεση γνώση του. Διαρκώς ερμηνεύουμε τις εμπειρίες μας και μεθερμηνεύουμε τις ερμηνείες μας. Και, ως εκ τούτου, αυτό που δημιουργούμε (π.χ. γνώση) είναι ρευστό, διαρκώς εξελίσσεται, μετατοπίζεται, διευρύνεται και εναλλάσσεται. Έτσι, το αμετάκλητο δεν υπάρχει στη γνώση μας –στα νοήματα, τις κατανοήσεις ή τις πραγματικότητές μας. Αυτό που

δημιουργούμε, το δημιουργούμε ο ένας μαζί με τον άλλο. Η γνώση δεν είναι μια ατομική δραστηριότητα ή μια παθητική διαδικασία: η γνώση δεν μπορεί να σταλεί ή να παραληφθεί από κάποιον άλλον.

Γλώσσα

Από τη σκοπιά της μεταμοντέρνας παράδοσης, η γλώσσα (δηλαδή οποιοδήποτε μέσο με το οποίο επικοινωνούμε ή εκφραζόμαστε ή ανταποκρινόμαστε στους άλλους –λεκτικό και μη λεκτικό) είναι το πρωταρχικό όχημα μέσω του οποίου κατασκευάζουμε και κατανοούμε τον κόσμο μας. Όπως προτείνει ο φιλόσοφος Ρίτσαρντ Ρόρτι (Rorty, 1979) η γλώσσα δεν αντικατοπτρίζει την αλήθεια. Παρομοίως, ο φιλόσοφος Λούντβιχ Βιτγκενστάιν (Wittgenstein, 1953) εισάγει την ιδέα ότι η γλώσσα δεν είναι η εξωτερική περιγραφή μιας εσωτερικής διαδικασίας, και δεν περιγράφει με ακρίβεια αυτό που πραγματικά συμβαίνει. Πιο συγκεκριμένα, η γλώσσα επιτρέπει να περιγραφεί αυτό που συμβαίνει και να του αποδοθεί ένα νόημα. Η γλώσσα αποκτά το νόημα και την αξία της μέσα από τη χρήση της: για παράδειγμα, το νόημα μιας λέξης βρίσκεται στη χρήση της. Βρισκόμαστε διαρκώς σε μια διαδικασία όπου προσπαθούμε να κατανοήσουμε τον κόσμο μας και να αναζητήσουμε νόημα. Η διαδικασία και η αναζήτηση καθαυτές δημιουργούν το νόημα. Από αυτήν την οπτική, η γλώσσα είναι το όχημα της διαδικασίας και της αναζήτησης, μέσω των οποίων προσπαθούμε να κατανοήσουμε και να δημιουργήσουμε νόημα –γνώση σχετικά με τον κόσμο μας και τους εαυτούς μας. Η γλώσσα, λοιπόν, περιορίζει και διαμορφώνει τις σκέψεις και τις εκφράσεις μας.

Αυτό που δημιουργείται μέσα στη γλώσσα και διαμέσου αυτής (π.χ. πραγματικότητες όπως η γνώση, η αλήθεια και το νόημα) συν-γράφεται από μια κοινότητα ανθρώπων. Η πραγματικότητα που αποδίδουμε στα γεγονότα, τις εμπειρίες και τους ανθρώπους στη ζωή μας δεν υφίσταται μέσα στο αντικείμενο ή το πρόσωπο. Αντίθετα, είναι κοινωνικά δημιουργημένη μέσα σε μια συγκεκριμένη κουλτούρα, και διαρκώς διαμορφώνεται και αναδιαμορφώνεται μέσα στη γλώσσα. Αυτό που δημιουργείται, συνεπώς, είναι μόνο μία από πολλές και ενδεχομένως άπειρες δυνατότητες. Κατά συνέπεια, η γλώσσα είναι ρευστή και δημιουργική. Όπως ο Γκέργκεν, έτσι και εγώ δεν υποστηρίζω ότι έξω από τις γλωσσικές κατασκευές δεν υπάρχει τίποτα· οτιδήποτε υπάρχει, απλά υπάρχει ανεξάρτητα από γλωσσικές πρακτικές (Gergen, 2001). Όπως φαίνεται και από τις παρατηρήσεις μου για την κοινωνική κατασκευή, εγώ εστιάζω πάνω στο νόημα αυτών των υπάρξεων και των δράσεων που επηρεάζουν, από τη στιγμή που ξεκινάμε να τις περιγράφουμε, να τις εξηγούμε και να τις ερμηνεύουμε.

Γλώσσα, γνώση και λέξεις

Τόσο ο Βιτγκενστάιν, όσο και ο Ρώσος φιλόσοφος Μιχαήλ Μπαχτίν υιοθετούν μια διαλογική προσέγγιση στη γλώσσα, τη γνώση και τις λέξεις. Ο κοινωνικός ψυχολόγος Τζον Σότερ (Shotter, 2005) αναφέρεται στη διαλογική προσέγγιση του Βιτγκενστάιν στη γλώσσα: «...η γλώσσα ως πρωταρχικά ριζωμένη στις ενσώματες διαλογικές δραστηριότητες των ανθρώπων, στις κοινωνικές τους δραστηριότητες, και όχι ως εδρασμένη είτε στο νου τους ή στους κόσμους γύρω τους» (σ. 182). Ο Σότερ (2004, 2005) παραδειγματίζει την άποψη του Βιτγκενστάιν για τη γλώσσα και τις λέξεις με τα ακόλουθα αποσπάσματα: «μόνο μέσα από τη ροή της σκέψης και της ζωής έχουν νόημα οι λέξεις» (2005, σ. 123), «το νόημα μιας λέξης είναι η χρήση της μέσα στη γλώσσα» (2004, σ. iii) και «αφήστε τη χρήση των λέξεων να σας διδάξει το νόημά τους» (2005, σ. 6). Η άποψη του Μπαχτίν (Bakhtin, 1981) για τις λέξεις είναι παρόμοια: «Η λέξη γεννιέται μέσα στο διάλογο ως μια ζωντανή ανταπάντηση εντός του. Η λέξη διαμορφώνεται μέσα σε διαλογική αλληλεπίδραση με μια αλλογενή λέξη που είναι ήδη μέσα στο αντικείμενο. Μια λέξη σχηματίζει μια έννοια του δικού της αντικειμένου με διαλογικό τρόπο» (σ. 279). Σύμφωνα με αυτές τις απόψεις, οι λέξεις δεν είναι τα ίδια τα αντικείμενα, ούτε και αντιπροσωπεύουν τα αντικείμενα στα οποία αναφέρονται. Διαρκώς προσπαθούμε μεταξύ μας να κατανοήσουμε τις λέξεις που χρησιμοποιούμε, τα νοήματά τους. Είμαστε πάντα αλλοδαποί που προσπαθούν να μάθουν την τοπική γλώσσα των ιθαγενών.

Μετασχηματισμός

Με τον όρο μετασχηματισμός αναφέρομαι στη διαρκή εμφάνιση του καινούριου στη ζωή μας, όπως γνώση, αυθεντία, νόημα, ταυτότητα και μέλλον, το οποίο είναι έμφυτο στις εφευρετικές και δημιουργικές πτυχές της γλώσσας. Προτιμώ τη λέξη «μετασχηματισμός» ή «μετασχηματιστικός», αντί της λέξης «αλλαγή». Η «αλλαγή» στο πεδίο της ψυχοθεραπείας συχνά εμπεριέχει τη σημασία μιας γραμμικής ή κυκλικής αιτιότητας: με άλλα λόγια, ένα άτομο που αλλάζει κάποιο άλλο άτομο, ή ένα άτομο που αλλάζει από μια κατάσταση σε μια άλλη. Υπό την οπτική της γλώσσας και της γνώσης που συζητήθηκε παραπάνω, όσον αφορά την ανθρώπινη σκέψη και δράση η αιτιότητα είναι αδύνατη: Ένα άτομο δεν μπορεί να καθορίσει μονομερώς την αντίδραση, την αντίληψη, την ερμηνεία ή τη συμπεριφορά κάποιου άλλου. Η πληροφορία δεν

υφίσταται αντικειμενικά –είναι μια στίξη του παρατηρητή. Το κάθε άτομο ερμηνεύει με μοναδικό τρόπο και ανταποκρίνεται σε αυτό που φαίνεται να αποτελεί πληροφορία. Η πληροφορία, όπως και ο παρατηρητής, δεν μπορεί να επηρεάσει ένα σύστημα με προκαθορισμένο τρόπο. Αυτή η οπτική της αιτιότητας ταιριάζει με την ιδέα του Γκρέγκορι Μπέιτσον (Bateson, 1972) ότι η πρόθεση αλλαγής είναι ένα επιστημολογικό λάθος, καθώς και την ιδέα του Ουμπέρτο Ματουράνα (Maturana, 1978) ότι η καθοδηγητική αλληλεπίδραση είναι ανέφικτη. Κατά συνέπεια, ο θεραπευτής δεν είναι ένας αιτιώδης φορέας ή φορέας αλλαγής. Είτε το σκεφτόμαστε ως αλλαγή είτε ως μετασχηματισμό, πρόκειται για κάτι που οι άνθρωποι κάνουν ο ένας με τον άλλον –είναι οχρειακό.

Ο «μετασχηματισμός», ελλείπει προς το παρόν κάποιας άλλης λέξης, μου επιτρέπει να έχω στο νου μου ότι δεν είμαστε ποτέ σε στασιμότητα τα νοήματά μας, τα σώματά μας και ούτω καθεξής είναι σε διαρκή κίνηση (π.χ. αλλάζουμε, αναπτυσσόμαστε, εξελισσόμαστε), από τη στιγμή της γέννησης έως το θάνατο. Και ακόμα, υπάρχει πάντα σε αυτό μια αίσθηση συνέχειας. Για παράδειγμα, δεν μεταμορφωνόμαστε από ένα πρόσωπο σε ένα άλλο, αλλά, καθώς αναδύονται νέες και διαφορετικές ταυτότητες, παραμένουμε αυτοί που ήμασταν και είμαστε, ενώ την ίδια στιγμή γινόμαστε κάτι νέο. Και κυρίως, επειδή «αυτό» (και πάλι, είτε προτιμάτε τη λέξη «αλλαγή», είτε το «μετασχηματισμό») συμβαίνει διαρκώς, συχνά είναι αργό και περνάει απαρατήρητο.

Ο «μετασχηματισμός» μου επιτρέπει να έχω πάντα στο νου μου τη ρευστή φύση της γλώσσας. Μου επιτρέπει, επίσης, να είμαι αισιόδοξη: να εκτιμώ ότι οι άνθρωποι είναι ανθεκτικοί, ότι κάθε άτομο έχει δυνατότητες και μπορεί να συνεισφέρει και ότι κάθε άτομο εκτιμάει, επιθυμεί και αγωνίζεται για μια υγιή, φυσιολογική ζωή και σχέσεις. (Αυτό δεν σημαίνει ότι το κάθε άτομο επιτυγχάνει σε αυτές τις προσπάθειες.) Αυτή η αισιόδοξία είναι επίσης χαρακτηριστική των θεραπειών που ανέφερα παραπάνω, και παρόμοια με την έμφαση των ψυχολόγων Μιχαήλ Τσικσεντιμιάλι και Μάρτιν Σέλιγκμαν (Seligman & Csikszentmihalyi, 2000) στη θετική ψυχολογία ως πιο ελπιδοφόρα από την ψυχολογία που βασίζεται στο έλλειμμα.

Κοινωνική κατασκευή

Πηγαίνοντας λίγο πίσω στο χρόνο, το έντονο ενδιαφέρον που είχαμε ο Χάρι Γκουλίσιαν και εγώ για την κοινωνική κατασκευή, και ιδιαίτερα για τα γραπτά του Κένεθ Γκέργκεν, ήταν φυσική απόρροια του ενδιαφέροντός μας

για την ερμηνευτική. Όταν ο Χάρι συνάντησε τον Κένεθ σε μια συνεδρίαση της Αμερικανικής Ένωσης Ψυχολόγων στις αρχές της δεκαετίας του 1980, εδραίωσαν έναν δεσμό συντροφικότητας, και είχαν πολλές ευκαιρίες για αποδοτική ανταλλαγή απόψεων, που τερματίστηκε πρόωρα με το θάνατο του Χάρι. Ωστόσο, έχω την τύχη να συνεχίζω αυτήν την παράδοση ανταλλαγής.

Όπως και η μεταμοντέρνα ομπρέλα υπό την οποία την κατατάσσω, η κοινωνική κατασκευή υιοθετεί μια στοχαστική στάση απέναντι στις καθιερωμένες αλήθειες και ασχολείται με τη δύναμη και την εξουσία που αυτές οι αλήθειες αποδίδουν. Από την οπτική της κοινωνικής κατασκευής, οι καθολικές και δεδομένες αλήθειες που κληρονομούμε στον κόσμο μας δεν είναι αναπόφευκτες· δεν είναι πάγιες ή σταθερές. Αντίθετα, η αλήθεια, όπως η γνώση, είναι μια κοινοτική κατασκευή. Για παράδειγμα, οι ιδέες ή οι ταυτότητες του εαυτού δημιουργούνται μέσα σε μια κοινότητα ανθρώπων και σχέσεων. Η κοινωνική κατασκευή δίνει έμφαση στη δραστηριότητα και το προϊόν της κοινωνικής ανταλλαγής· δεν δίνεται έμφαση στον εντοπισμό της προέλευσης, καθώς αυτό θα ήταν αδύνατο.

Ως εκ τούτου, ο κοινωνικός κονστρουξιονισμός ασχολείται με τον τρόπο που οι άνθρωποι οδηγούνται στις περιγραφές τους, τις ερμηνείες τους και την κατανόηση του εαυτού και του κόσμου τους. Δεν ασχολείται με την κυριολεξία του πράγματος καθαυτού ή της ιδέας, αλλά με τα νοήματα που αποδίδονται σε αυτό. Πάρτε για παράδειγμα τον «εκφοβισμό».* Η εστίαση δεν είναι στο κατά πόσο η σωματική και λεκτική δράση αυτού που ονομάζουμε εκφοβισμό υφίσταται, αλλά στο νόημα που της αποδίδουμε. Στα νοήματα που αποδίδουμε στα πράγματα, στα γεγονότα, στους ανθρώπους στη ζωή μας και στους εαυτούς μας, καταλήγουμε μέσα από τη γλώσσα που χρησιμοποιείται από (και ανάμεσα σε) άτομα –μέσα από τον κοινωνικό διάλογο, την ανταλλαγή και την αλληλεπίδραση ανάμεσα στους ανθρώπους. Από αυτήν την οπτική, η πραγματικότητα αντιπροσωπεύει μια ανθρώπινη λειτουργική προσαρμογή: οι άνθρωποι ως υποκείμενα που βιώνουν εμπειρίες και ως παρατηρητές, που κατασκευάζουν και ερμηνεύουν την πραγματικότητα και τον κόσμο στον οποίο ζουν.

Τα νοήματα είναι εξαρτώμενα. Εξαρτώνται από το πλαίσιο: τα σχεσιακά, ιστορικά και γλωσσικά πεδία μέσα στα οποία οι συμπεριφορές, τα συναισθήματα, οι κατανοήσεις και ούτω καθεξής αποτελούν κοινοτικές κατασκευές.

---

* Στο πρωτότυπο *bullying*. Είναι οι συμπεριφορές λεκτικής, ψυχολογικής και σωματικής κακοποίησης που εκδηλώνονται κυρίως μεταξύ παιδιών και εφήβων.

Κατασκευάζονται μέσα σε μια πληθώρα από διαρκώς εναλλασσόμενα και περίπλοκα δίκτυα σχέσεων και κοινωνικών διαδικασιών, και μέσα σε τοπικές και ευρύτερες συνομιλίες. Κατά τον Γκέργκεν (Gergen, 1994), η βάση του νοήματος εξαρτάται από το πλαίσιο, και είναι συνεχώς και διαχρονικά υπό διαπραγμάτευση (σ. 66).

Ο κοινωνικός κονστρουξιονισμός κινείται πέρα από την ένταξη της συμπεριφοράς σε κοινωνικό πλαίσιο και την απλή συνάφεια. Προτείνει την ύπαρξη άπειρων πιθανών τρόπων να περιγράψουμε, να εξηγήσουμε, να κατανοήσουμε ή να εκτιμήσουμε τις διάφορες οπτικές του κόσμου μας. Αυτό δεν σημαίνει ότι όλα είναι αποδεκτά. Αντίθετα, μας καλεί να υιοθετούμε μια κριτική, αναστοχαστική στάση, λαμβάνοντας υπόψη τις επιπτώσεις των αποδεκτών παραδοχών, και να μην έχουμε τυφλή εμπιστοσύνη σε αυτές.²

Μερικές φορές, οι όροι *κοινωνικός κονστρουξιονισμός* και *κονστρουκτιβισμός* χρησιμοποιούνται ως ταυτόσημοι, αλλά στην πραγματικότητα διαφέρουν. Ο *κονστρουκτιβισμός*³ ιστορικά επικεντρώνεται στην έννοια του αυτόνομου ατόμου και του ατομικού, και όχι του κοινωνικού, νου που κατασκευάζεται. Παρόλο που και οι δυο προσεγγίσεις απορρίπτουν την ιδέα ότι ο νους καθρεφτίζει την πραγματικότητα, και υποστηρίζουν ότι η γνώση είναι μια κατασκευή, ο *κοινωνικός κονστρουξιονισμός* κινείται πέρα από την *κονστρουκτιβιστική* ιδέα της ατομικής αυτοργίας, προς μια πολλαπλή ή πλουραλιστική δημιουργία. Όπως συζητήθηκε και παραπάνω, ο *κοινωνικός κονστρουξιονισμός* δίνει έμφαση στην κοινωνική διαδικασία της κατασκευής, και στο κοινοτικό και αλληλεπιδραστικό πλαίσιο μέσα στο οποίο αυτή η διαδικασία εκτυλίσσεται. Επίσης, από τη σκοπιά της κοινωνικής κατασκευής, ο νους είναι σχεσιακός, και η ανάπτυξη του νοήματος είναι εκ φύσεως παρεκβατική. Ο Σότερ (Shotter, 1993b), ο οποίος ασχολείται ιδιαίτερα με τη σχέση του εαυτού με τον άλλο και τους τρόπους με τους οποίους οι άνθρωποι συντονίζουν αυθόρμητα τις μεταξύ τους καθημερινές δραστηριότητες, αναφέρεται σε «*συνομιλητικές πραγματικότητες*». Ενδιαφέρεται για το πώς είναι να είσαι ένα συγκεκριμένο άτομο που ζει μέσα σε ένα δίκτυο σχέσεων με άλλους, ένα άτομο που έχει τοποθετηθεί ή βρίσκεται σε σχέση με τους άλλους με διαφορετικούς τρόπους και σε διαφορετικούς χρόνους. Αποκαλεί αυτήν τη διάσταση αλληλεπίδρασης εαυτού-άλλου *από κοινού δράση*, υποστηρίζοντας ότι «*όλες οι δράσεις των ανθρώπων όντων που εμπλέκονται με άλλους σε μια κοινωνική ομάδα κατ' αυτόν τον τρόπο είναι διαλογικά ή αποκριτικά συνδεδεμένες με κάποιον τρόπο, τόσο με προηγούμενες, ήδη εκτελεσμένες δράσεις, όσο και με αναμενόμενες, επόμενες πιθανές δράσεις*» (Shotter, 1984, σ. 52-53).

Συμφυείς με την οπτική ότι η κατανόηση ως ερμηνευτική διαδικασία και η ανάπτυξη της γνώσης και του νοήματος ως σχεσιακή και κοινοτική είναι οι ιδέες της πολλαπλής ή πλουραλιστικής δημιουργίας, η υπόσχεση των πολλαπλών πραγματικοτήτων και οι πιθανότητες του καινούριου το οποίο μπορεί να αναδυθεί από το διάλογο. Οι ιδέες αυτές έδωσαν στους συναδέλφους μου και σε μένα μια νέα γλώσσα για να περιγράψουμε τις κλινικές μας εμπειρίες, ως προς το πώς οι ιστορίες λέγονται και ξαναλέγονται και πώς νέες εκδοχές ή νέα νοήματα παλιών ιστοριών αναδύονται από αυτές τις αφηγήσεις και τις ανα-αφηγήσεις.

Σχεσιακή ερμηνευτική⁴

Στις αρχές της δεκαετίας του 1980 αρχίσαμε να ενδιαφερόμαστε για τη σύγχρονη ερμηνευτική. Σχεδόν παράλληλα, επηρεασμένοι κυρίως από την ερμηνευτική, αρχίσαμε να νιώθουμε άβολα με τη θεωρία κυβερνητικών συστημάτων –τη θεμέλια λίθο των θεραπειών οικογενειακών συστημάτων που καθοδηγούσε τη δουλειά μας για χρόνια. Παρόλο που η έννοια του συστήματος που παρατηρεί εισήγαγε τον παρατηρητή ως μέρος της περιγραφής, συνολικά οι κυβερνητικές θεωρίες παρείχαν μια μεταφορά με μηχανικό και όχι ανθρώπινο προσανατολισμό. Η ερμηνευτική παρείχε μια οπτική της κατανόησης ως ερμηνευτικής διαδικασίας και εισήγαγε τα άτομα ως ενεργά συμμετέχοντα στην κατασκευή των κόσμων τους, και όχι ως αποπροσωποποιημένα αντικείμενα μελέτης.

Η ερμηνευτική ασχολείται με την κατανόηση και την ερμηνεία του νοήματος του άλλου (ή ενός κειμένου ή λόγου). Από αυτήν τη σκοπιά, «η κατανόηση είναι πάντα ερμηνευτική, δεν υπάρχει μία μοναδική, προνομιακή σκοπιά για την κατανόηση» (Hoy, 1986, σ. 399). Η αναζήτηση κατανόησης και νοήματος είναι μια γενεσιουργή διαδικασία, υπό την έννοια ότι η ίδια η αναζήτηση δημιουργεί κατανόηση και νόημα. Ως εκ τούτου, η πραγματική κατανόηση και η τελική ερμηνεία ενός γεγονότος ή ενός προσώπου δεν μπορεί ποτέ να επιτευχθεί. Η κάθε περιγραφή είναι μόνο μία εκδοχή της αλήθειας. Παρόμοια, η κάθε περιγραφή επηρεάζεται από ό,τι φέρνει στη συνάντηση ο ερμηνευτής. Ο κάθε ερμηνευτής, το κάθε μέλος μιας κοινωνικής συναλλαγής, φέρνει στην ανταλλαγή και την ανάγνωση και συνεισφέρει την ιστορία του, τις πεποιθήσεις, τις υποθέσεις, τις προθέσεις και τις τρέχουσες γλωσσικές πρακτικές μέσα στις οποίες ζει. Η ερμηνευτική προειδοποιεί ότι

είναι σημαντικό να έχουμε επίγνωση αυτών των υφιστάμενων κατανοήσεων, και να προσέχουμε το πώς αυτές προκαταβάλλουν τη συμμετοχή του κάθε μέλους στην ανάπτυξη του νοήματος, καθώς αυτό αλληλεπιδρά με κάποιο άλλο. Ιδανικά, αυτές οι υφιστάμενες κατανοήσεις θα έπρεπε σκοπίμως να αναστέλλονται ή να τίθενται στο περιθώριο, αλλά αυτό είναι αδύνατο. (Στο Κεφάλαιο 3 σχολιάζω πώς αυτή η ιδανική κατάσταση προσεγγίζεται με φυσικό τρόπο, όταν μιλώ για τη διαλογική διαδικασία.)

Από μια ερμηνευτική οπτική, ένα άτομο δεν μπορεί ποτέ να κατανοήσει πλήρως ένα άλλο άτομο, να γνωρίζει τι υποτίθεται ότι βρίσκεται πίσω από τα λόγια του, ή να γνωρίζει την πρόθεση και το νόημά τους. Αυτό είναι ανέφικτο. Η διαδικασία της κατανόησης είναι σχεσιακή και διαλογική: είναι μια αμφίδρομη, κοινή δραστηριότητα –ένας διάλογος με τον εαυτό και τους άλλους– καθώς το κάθε άτομο είναι ανοιχτό στο άλλο και προσπαθεί να αντιληφθεί το νόημα του άλλου. Η διαδικασία της κατανόησης είναι «μια διαδικασία καταβύθισης του εαυτού μας στον ορίζοντα του άλλου» (Anderson, 1997, σ. 39). Είναι μέσα από αυτήν την πράξη της καταβύθισης –αυτήν την αναζήτηση για να κατανοήσουμε το νόημα του άλλου, την αναζήτηση να καταλάβουμε το οικείο και το ανοίκειο– που οι ορίζοντες συγχωνεύονται (Gadamer, 1975). Τα γεγονότα και οι εμπειρίες στη ζωή μας, όπου συμπεριλαμβάνονται οι ταυτότητες (με έμφαση στον πληθυντικό) του εαυτού και η κατανόησή τους, δημιουργούνται από άτομα που βρίσκονται σε συζήτηση και δράση μαζί με άλλους και με τους εαυτούς τους. Συμμετέχουμε στη δημιουργία αυτού που νομίζουμε ή πιστεύουμε ότι κατανοούμε ή γνωρίζουμε για τον άλλο και για τον εαυτό μας. Επιπρόσθετα, σε αυτήν τη γενεσιουργή διαδικασία της προσπάθειας να αντιληφθούμε το νόημα, όπως ειπώθηκε παραπάνω, παράγεται κάτι διαφορετικό από αυτό το οποίο επιδιώκεται να κατανοηθεί. Η ερμηνευτική «θεωρεί ότι τα προβλήματα κατανόησης είναι προβλήματα μιας προσωρινής αποτυχίας να κατανοήσουμε τις προθέσεις ενός ατόμου ή μιας ομάδας, μια αποτυχία που μπορεί να ξεπεραστεί με τη συνέχιση της διαλογικής, ερμηνευτικής διαδικασίας» (Warneke, 1987, σ. 120).

Η ερμηνευτική δίνει έμφαση στη γλώσσα ως έχουσα κεντρικό ρόλο στην ανάπτυξη νοήματος. Η γλώσσα «είναι το μέσο μέσα στο οποίο κινούμαστε και κατανοούμε τους εαυτούς μας και τον κόσμο από ποικίλες οπτικές» (Wachterhauser, 1986, σ. 31). Η έμφαση είναι στη γλώσσα ως μέσο, όχι ως εργαλείο ή όργανο. Μέσα από τη γλώσσα προκύπτουν κοινά νοήματα, τα οποία μας δίνουν τη δυνατότητα να είμαστε σε συζήτηση ο ένας με τον άλλον (και με τους εαυτούς μας) και να αναπτύσσουμε κοινές κατανοήσεις. Σύμφω-

να με τον Γκάνταμερ, «η γλώσσα έχει την πραγματική της ύπαρξη μόνο μέσα στη συζήτηση, στην πράξη κατανόησης μεταξύ των ανθρώπων» (Wachterhauser, 1986, σ. 31). Είναι σχεσιακή. Αυτό το τελευταίο είναι παρόμοιο με τον ισχυρισμό του Βιτγκενστάιν που αναφέρθηκε νωρίτερα, ότι το νόημα δεν βρίσκεται στη λέξη, αλλά ότι οι λέξεις αποκτούν το νόημά τους μέσα από τη χρήση τους.

Για μένα, η πρωταρχική επιρροή της ερμηνευτικής ήταν ότι άρχισα να εκτιμώ (α) αυτό που ο ερμηνευτής φέρνει στην ερμηνευτική διαδικασία και στα παραγόμενα νοήματα, (β) ότι η ερμηνεία είναι μια σχεσιακή διαδικασία, η επέκταση της εστίασης από το άτομο σε μια εστίαση στο μεταξύ των ατόμων, (γ) ότι στη διαδικασία της προσπάθειας για κατανόηση κάτι άλλο διαμορφώνεται/μπορεί να διαμορφωθεί, και (δ) το ρόλο της γλώσσας στην κατανόηση. Η ερμηνευτική επηρέασε, επίσης, τις ιδέες μας σχετικά με το «άρρητο» και αυτό «που δεν έχει ακόμα επωθεί» στη θεραπεία: Διαμέσου της ύπαρξής μας στη γλώσσα και της προσπάθειας να κατανοήσουμε, αναδύεται «η ανάπτυξη, μέσω του διαλόγου, νέων θεματικών και αφηγήσεων και, στην πραγματικότητα, η δημιουργία νέων ιστοριών» (Anderson & Goolishian, 1988, σ. 381). Δίνοντας έμφαση στις προσπάθειές μας να μάθουμε και να κατανοήσουμε τις απόψεις του άλλου, βιώσαμε ότι στη συμμετοχική, αμφίδρομη διαδικασία που αφορούσε τη διατύπωση και την προσπάθεια να κατανοήσουμε μια οπτική κάτι συνέβη, η οπτική διαφοροποιήθηκε, προέκυψαν κάποιες καινούριες οπτικές και άλλες διαλύθηκαν –για τους πελάτες μας και για μας. Περίπου την ίδια χρονική στιγμή αρχίσαμε να σκεφτόμαστε ότι αυτή η διαδικασία της κατανόησης εκτυλισσόταν σε ένα μεταφορικό «χώρο» ανάμεσά μας. Επίσης, η καταβύθιση σε αυτήν τη διαδικασία κατανόησης μας βοήθησε να εκτιμήσουμε την αβεβαιότητα και να έχουμε πίστη ότι η διαδικασία θα μας οδηγούσε σε άγνωστες ακόμα δυνατότητες. Η πιο σημαντική αλλαγή που επηρεάστηκε από την ερμηνευτική ήταν η μετατόπιση από το να αντιλαμβανόμαστε τα ανθρώπινα συστήματα ως κυβερνητικά συστήματα, στο να αντιλαμβανόμαστε τα «ανθρώπινα συστήματα ως γλωσσικά συστήματα» (Anderson & Goolishian, 1988, 1989· Anderson, 1997). Καταλήξαμε ότι όπως τα γλωσσικά συστήματα, έτσι και οι άνθρωποι είναι συστήματα που δημιουργούν νοήματα: συνεπώς η θεραπεία είναι ένα είδος γλωσσικού συστήματος ή συστήματος που δημιουργεί νόημα.

Η θεωρία του κοινωνικού κονστρουξιονισμού (Gergen, 1985, 1994, 1999) έδωσε πρόσθετη έμφαση στην επιρροή της ερμηνευτικής, κυρίως στη σχεσιακή όψη της δημιουργίας νοήματος από μια ερμηνευτική οπτική, και επεκτά-

θηκε πέρα από αυτήν. Παρόλο που η ερμηνευτική εστιάζει κυρίως στη φύση της κατανόησης, και η κοινωνική κατασκευή δίνει έμφαση στη φύση της γνώσης, και οι δύο μοιράζονται την πεποίθηση ότι αυτές οι αλήθειες εντοπίζονται στην ιστορία, την κουλτούρα και την παράδοση, και προκύπτουν μέσα από το διάλογο και τη συζήτηση.

Παράλληλα με το ενδιαφέρον μας για τις μεταμοντέρνες και άλλες συναφείς φιλοσοφίες, υπήρξε και μια έλξη προς την αφηγηματική μεταφορά. Το Συνέδριο Αφηγηματικής και Ψυχοθεραπείας του 1991 που διοργανώθηκε από το Ινστιτούτο Χιούστον Γκάλβεστον ανέδειξε αυτήν την έλξη, και διερεύνησε το ρόλο της αφήγησης στην ψυχοθεραπευτική θεωρία και πρακτική.⁵ Έτσι ανακαλύψαμε τον Τζον Σότερ, ο οποίος ενδιαφερόταν ιδιαίτερα για τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι αυθόρμητα ανταποκρίνονται και συντονίζουν τις καθημερινές τους δραστηριότητες μεταξύ τους μέσα από το διάλογο και τις σωματικές δραστηριότητες. Μέσω του Σότερ, αναπτύξαμε μια βαθύτερη κατανόηση του Βιτγκενστάιν, και γνωρίσαμε συγγραφείς όπως ο Μπαχτίν, ο Μπίλιγκ (Billig), ο Βιγκότσκι και ο Βολοσίνοφ (Voloshinov). Από εκείνη τη στιγμή και έπειτα γίναμε όλο και πιο ανοιχτά επικριτικοί ως προς τις παραδόσεις της ψυχοθεραπείας, ιδιαίτερα ως προς τη γλώσσα που βασίζεται στο έλλειμμα, την παράδοση κατηγοριοποίησης των ανθρώπων, και τη βεβαιότητα για τη «γνώση» του θεραπευτή (Anderson & Goolishian, 1988). Αποκτήσαμε ακόμα μεγαλύτερο σεβασμό για την τοπική γνώση των ανθρώπων και τις αφηγήσεις τους σε πρώτο πρόσωπο. (Στο Κεφάλαιο 2 αναφέρομαι στις σχετικές κλινικές εμπειρίες που μας επηρέασαν.) Επίσης, κατά το ίδιο χρονικό διάστημα, ο Κένεθ Γκέργκεν, η Λιν Χόφμαν και εγώ συνεργαστήκαμε πάνω στο άρθρο “Is Diagnosis a Disaster?” [Είναι η διάγνωση μια καταστροφή;] (Gergen, Hoffman, & Anderson, 1995).

Αφήγηση, πρόσωπα σε σχέση και αυτενέργεια

Η αφηγηματική μεταφορά⁶

Η αφηγηματική μεταφορά ή εξιστόρηση αποτελεί σημαντική διάσταση της ερμηνευτικής, της κοινωνικής κατασκευής, του μεταμοντέρνου και άλλων συναφών φιλοσοφιών.⁷ Η αφηγηματική είναι μια μορφή λόγου, ο διαλεκτικός τρόπος με τον οποίο οργανώνουμε, εξηγούμε, δίνουμε νόημα, κατανοούμε, παρέχουμε δομή και διατηρούμε τη συνοχή στις περιστάσεις, τα γεγονότα και τις εμπειρίες της ζωής μας (Anderson, 1997· Goolishian & Anderson, 1994, 2002). Οι αφη-

γίσεις μας,⁸ οι περιγραφές και τα λεξιλόγια που χρησιμοποιούμε απαρτίζουν την κατανόσή μας για την ανθρώπινη φύση και τη συμπεριφορά. Η αφήγηση λειτουργεί μεταφορικά για μια διαδικασία· δεν αποτελεί πρότυπο ή χάρτη για την κατανόηση, την ερμηνεία, ή την πρόβλεψη της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Οι αφηγήσεις δημιουργούνται, βιώνονται και μοιράζονται από άτομα μέσα σε συζήτηση και αλληλεπίδραση του ενός με τον άλλο και του καθενός με τον εαυτό του. Η γλώσσα (με την ευρύτερη δυνατή έννοια) είναι το όχημα της αφηγηματικής διαδικασίας. Χρησιμοποιούμε τη γλώσσα για να κατασκευάσουμε και να αποδώσουμε νόημα στις ιστορίες μας, και τα όριά της περιορίζουν το τι μπορεί να εκφραστεί και το πώς μπορεί να εκφραστεί.

Όπως μας λέει ο Γκέργκεν (1994), «Οι ιστορίες εξυπηρετούν ως κοινό-χρηστοί πόροι που οι άνθρωποι χρησιμοποιούν σε τρέχουσες σχέσεις» (σ. 189). Σχηματίζουν, τροφοδοτούν και ανασχηματίζουν τις πηγές γνώσης μας και τις οπτικές της πραγματικότητας. Οι ιστορίες δεν είναι τετελεσμένα γεγονότα· αντίθετα, είναι ιστορίες σε διαδικασία δημιουργίας, εξέλιξης. Η αφήγηση και η ιστορία γίνονται ο τρόπος που φανταζόμαστε εναλλακτικές και δημιουργούμε πιθανότητες, καθώς και ο τρόπος που πραγματοποιούμε αυτές τις επιλογές. Αποτελούν την πηγή του μετασχηματισμού.

Μια αφήγηση ποτέ δεν αντιπροσωπεύει μόνο μία φωνή· ο αφηγητής είναι ένας πολυφωνικός εαυτός που εκφράζει πολλαπλούς συντελεστές. Ο Χάρι Γκουλίστιαν και εγώ (Goolishian & Anderson, 1996, 2002) περιγράψαμε τον εαυτό ως αφηγητή σε μια σχεσιακή διαδικασία του...

...να είσαι και να γίνεσαι, μέσα από τη γλώσσα και την αφήγηση... Αυτό καθιστά τη φύση του εαυτού και τις υποκειμενικότητες μας, δια-υποκειμενικά φαινόμενα... Το εναλλασσόμενο πλέγμα αφηγήσεων είναι ένα κοινωνικό προϊόν της κοινωνικής ανταλλαγής και πρακτικής, του διαλόγου και της συζήτησης... Είμαστε απλά οι συν-συγγραφείς των ταυτοτήτων που κατασκευάζουμε αφηγηματικά... Είμαστε πάντα τόσοι πιθανοί εαυτοί, όσοι είναι ενσωματωμένοι στις συζητήσεις (Goolishian & Anderson, 2002, σ. 221-222).

Υπό αυτό το πρίσμα, ο εαυτός είναι ένας «διαλογικός-αφηγηματικός» εαυτός και η ταυτότητα είναι μια «διαλογική-αφηγηματική» ταυτότητα.

Το άτομο ως πρόσωπο σε σχέση

Παρόλο που υπάρχουν διαφοροποιήσεις μεταξύ των «μεταμοντέρνων» διανοητών όσον αφορά την έννοια του ατόμου και του εαυτού, όλοι μοιράζονται μια

παρόμοια προκατάληψη. Όλοι τους φέρνουν στο προσκήνιο και επαναπροσδιορίζουν το άτομο και τη σχέση, συμπεριλαμβάνοντας: α) τις αλληλένδετες ιδέες των διαλογικών σχεσιακών εαυτών, της αφηγηματικής ταυτότητας, της αυτενέργειας και της δράσης· β) την εγκατάλειψη της αντίληψης του εαυτού ως οριοθετημένου και εν δυνάμει γνωστού, και του διαχωρισμού των κοινωνικά διαστρωματωμένων συστημάτων όπως το άτομο και η οικογένεια, και γ) τον αφηγητή ως έναν πολυφωνικό εαυτό που εκφράζει πολλαπλούς συντελεστές.

Το «άτομο», ορισμένο εκ νέου ως «πρόσωπο(α) σε σχέση», τώρα δημιουργείται διαλογικά και σχεσιακά (γλωσσικά και κοινωνικά). Από αυτήν τη σκοπιά, το άτομο εμπλέκεται πάντα σε μια μετουσίωση, κατασκευή και ανακατασκευή, και εναλλαγή ταυτοτήτων μέσω της συζήτησης και της διαρκούς αλληλεπίδρασης με άλλους (Anderson & Goolishian, 1988a· Goolishian & Anderson, 1994, 2002). Διαρκώς σχηματίζουμε και αναπαριστάμε το «Εγώ». Ως εκ τούτου, είμαστε πάντα τόσοι δυνητικοί εαυτοί και ταυτότητες, όσοι είναι ενσωματωμένοι στις συζητήσεις μας και δημιουργούνται μέσα από αυτές. Ως «άτομα», είμαστε πρόσωπα σε σχέσεις.

Καθώς ο εαυτός, ή το «Εγώ», δεν υφίσταται έξω από τη γλώσσα και το λόγο, δεν υπάρχει κάποιος εσωτερικός πυρήνας ή καθορισμένος απτός εαυτός. Το άτομο, συμπεριλαμβανομένων των ατομικών δικαιωμάτων και της ευθύνης, δεν χάνεται –αντιθέτως, το άτομο και η ευθύνη εκλαμβάνονται διαφορετικά. Ως πρόσωπα σε σχέση, ή μη-μεμονωμένοι εαυτοί, ερχόμαστε αντιμέτωποι περισσότερο, όχι λιγότερο, με θέματα ευθύνης. Και ο αφηγηματικά ή κοινωνικά κατασκευασμένος πολλαπλός εαυτός δεν έχει ως αποτέλεσμα έναν κατακερματισμένο εαυτό· «η πολλαπλότητα του εαυτού δεν έχει ως αποτέλεσμα τον κατακερματισμό, γιατί είναι *το ίδιο Εγώ που μετακινείται μπρος πίσω* –τα πλάγια γράμματα είναι έμφαση δική μου– μεταξύ διαφόρων θέσεων» (Hermans et al., 1992, σ. 28-29).

Η τοποθέτηση του προσώπου(ων) σε σχέση (Anderson, 1997, σ. 234) μετατοπίζει, όπως προτείνει ο Γκέργκεν (1994), την προσοχή από τον ατομικό δράστη σε συντονισμένες σχέσεις. Αυτό έχει σημαντικές επιπτώσεις στον τρόπο που σκεφτόμαστε τους ανθρώπους που συναντούμε στη θεραπεία (το υποκείμενο της έρευνας) και τους εαυτούς μας (τους ερευνητές). Η έννοια του σχεσιακού ατόμου υπερβαίνει τους ατομικούς και σχεσιακούς διαχωρισμούς που ενυπάρχουν σε διαστρωματωμένα πλαίσια κοινωνικών συστημάτων, όπως άτομο - οικογένεια, οικογένεια - θεραπευτής και ατομική - συλλογική συμπεριφορά. Έτσι, επαναπροσδιορίζοντας το πεδίο ορισμού και την εστίαση, αμφισβητείται ο περιοριστικός ορισμός της οικογενειακής θεραπείας και η στενή αντίληψή της

για τη σχέση (Anderson & Goolishian, 1988· Anderson, 1994, 1997· Anderson, Goolishian & Winderman, 1986). Δηλαδή, αμφισβητούνται τα οικεία «τι», «ποιος» και τα «μέσα» της έρευνας –τι εξετάζεται, ποιος είναι ο ερευνητής / αυτός που περιγράφει και ποια είναι τα μέσα εξέτασης και περιγραφής.

Ο διαλογικός - σχεσιακός εαυτός και η αυτενέργεια

Η αυτενέργεια αναφέρεται στην αίσθηση κάποιου ότι είναι επαρκής ή ικανός να εκτελέσει ή να αναλάβει δράση, να έχει επιλογές και να συμμετέχει στη δημιουργία επιλογών. Οι αυτο-αφηγήσεις μπορούν να δημιουργήσουν ταυτότητες (νοήματα) που επιτρέπουν ή εμποδίζουν την αίσθηση της αυτενέργειας (Anderson & Goolishian, 1988a· Goolishian, 1989· Goolishian & Anderson, 1994). Στη θεραπεία συναντούμε ανθρώπους των οποίων τα προβλήματα μπορούν να εκληφθούν ότι πηγάζουν από κοινωνικές αφηγήσεις και ορισμούς του εαυτού ή ιστορίες για τον εαυτό που δεν παράγουν επιλογές ή καθιστούν το άτομο τυφλό στις επιλογές. Σκοπός της θεραπείας γίνεται το να βοηθήσουμε τους ανθρώπους να συμμετέχουν στη διήγηση και ανα-διήγηση των προσωπικών τους αφηγήσεων. Ο θεραπευτής δεν κατευθύνει την αφηγηματική περιγραφή, δεν επιλέγει ποια περιγραφή θα έπρεπε να αναδυθεί, δεν ευνοεί μια περιγραφή έναντι κάποιας άλλης, και δεν καθορίζει ποια περιγραφή είναι η πιο αληθινή, πιο χρήσιμη, ή προτιμητέα. Με άλλα λόγια, ο θεραπευτής δεν είναι ένας ειδικός ή ένας επιμελητής αφηγήσεων. Ο ρόλος του θεραπευτή είναι να προσκαλέσει και να προωθήσει ένα χώρο και μια διαδικασία διαλόγου, παραμένοντας ανοικτός στο απρόσμενο καινούριο που θα αναδυθεί. Σε αυτήν τη διαδικασία οι ταυτότητες του εαυτού (νοήματα) μεταμορφώνονται σε ταυτότητες που επιτρέπουν την αυτενέργεια (δράση, ή αίσθηση ότι η δράση είναι εφικτή), τους ποικίλους τρόπους ύπαρξης, και τις πολλαπλές πιθανότητες αναφορικά με τις συνθήκες ζωής που ενίοτε εκλαμβάνουμε ως προβλήματα. Τα νοήματα και οι δράσεις δεν μπορούν να διαχωριστούν.

Παρακάτω, στο Κεφάλαιο 4, θα επανέρθω στις μεταμοντέρνες έννοιες της γνώσης και της γλώσσας και στο χαρακτηριστικό γνώρισμα της καρδιάς και του πνεύματος της συνεργατικής θεραπείας: τη «φιλοσοφική στάση». Εκεί, επίσης, θα περιγράψω λεπτομερώς τα χαρακτηριστικά αυτής της στάσης.

Σημειώσεις τέλους

1. Όταν μιλάω εδώ για γνώση, αναφέρομαι στη λεγόμενη κοινωνική γνώση και τα συναφή νοήματα. Δεν αναφέρομαι σε επιστημονικά γεγονότα ή γνώση σε σχέση με

- αντικείμενα, αλλά στο νόημα που αποδίδουμε στα γεγονότα ή στα αντικείμενα.
2. Βλέπε Gergen, 1999, Hacking, 1999, και Shotter, 1993, για μια πιο πλήρη συζήτηση της κοινωνικής κατασκευής.
  3. Ο κονστρουκτιβισμός έχει τις ρίζες του στα μαθηματικά: «...τα μαθηματικά αντικείμενα δεν υφίστανται έως ότου οικοδομηθούν από αποδείξεις της ύπαρξής τους... κατασκευασμένα από διανοητικές λειτουργίες» (Hacking, 1999, σ. 46).
  4. Η Σάλια Μπάβα πρότεινε τον όρο «σχεσιακή ερμηνευτική» γι' αυτά στα οποία αναφερόμαι.
  5. Από αυτήν την οπτική, η ιδέα ότι κάτι βρίσκεται πίσω από τις λέξεις ή τις πράξεις δεν ταιριάζει, δεν υπάρχει τίποτα κρυμμένο για να ανακαλυφθεί.
  6. Προσκαλέσαμε τον Τομ Άντερσεν, τον Κένεθ Γκέργκεν, τον Τζον Σότερ και τη Ρέιτσελ Χέαρ-Μάστιν (Rachel Hare-Mustin) να συμμετάσχουν μαζί μας σε αυτήν την εξερεύνηση.
  7. Οι ιδέες μου για την αφήγηση, τον εαυτό και την ταυτότητα είναι επηρεασμένες από τους συγγραφείς Μπενεβίστε (Beneviste), Μπρούνερ (Bruner), Γκάνταμερ, Γκέργκεν, Χαρέ (Harré), Ρόρτι και Σότερ, μεταξύ άλλων.
  8. Χρησιμοποιώ τους όρους αφήγηση και ιστορία εναλλάξ, ως ταυτόσημους.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Anderson, H. (1994). Rethinking family therapy: A delicate balance. *Journal of Marital and Family Therapy*, 20, 145-150.
- Anderson, H. (1997). *Conversation, language, and possibilities: A postmodern approach to therapy*. New York: Basic Books.
- Anderson, H., & Goolishian, H. (1988). Human systems as linguistic systems: Preliminary and evolving ideas about the implications for clinical theory. *Family Process*, 27, 371-393.
- Anderson, H., & Goolishian, H. (1989). Conversations at Sulitjelma: A description and reflection. *American Family Therapy Association Newsletter*. Spring, 35, 31-36.
- Anderson, H., Goolishian, H., & Winderman, L. (1986a). Beyond family therapy. *Journal of Strategic and Systemic Therapies*, 5, i-iii.
- Anderson, H., Goolishian, H., & Winderman, L. (1986b). Problem determined systems: Towards transformation in family therapy. *Journal of Strategic and Systemic Therapies*, 5, 1-13.
- Bakhtin, M. (1981). *The dialogic imagination: Four essays by M. M. Bakhtin*. (M. Holquist, Επιμ., και C. Emerson & M. Holquist, Μτφ.) Austin: University of Texas Press.
- Bateson, G. (1972). *Steps to an ecology of mind*. New York: Ballantine Books.
- Beneviste, E. (1971). *Problems in general linguistics*. (M. Meck, Μτφ.) Coral Gables, FL: University of Miami Press.
- Bruner, J. (1986). *Actual minds, possible worlds*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Bruner, J. (1990). *Acts of meaning*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Gadamer, H. G. (1975). *Truth and method*. (G. Burden & J. Cumming, Μτφ.) New York: Seabury Press.
- Gergen, K. J. (1985). The social constructionist movement in modern psychology. *American Psychologist*, 40, 255-275.
- Gergen, K. J. (1994). *Realities and relationships: Soundings in social construction*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

- Gergen, K. J. (1999). *An invitation to social construction*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Gergen, K. J. (2001). Psychological Science in a Postmodern Context. *American Psychologist*, 56, 803-813.
- Gergen, K. J., Hoffman, L., & Anderson, H. (1995). Is diagnosis a disaster: A constructionist tria-
logue. Στο F. Kaslow (Επιμ.), *Handbook of relational diagnosis* (σ. 102-118). New York:
John Wiley & Sons.
- Goolishian, H. (1989). *The self: Some thoughts from a postmodern perspective on the intersubjec-
tivity of mind*. Αδημοσίευτο χειρόγραφο.
- Goolishian, H., & Anderson, H. (1994). Narrativa y self. Algunos dilemas postmodernos de la psicoter-
apia [Narrative and self: Some postmodern dilemmas of psychotherapy]. Στο D. F. Schnitman
(Επιμ.), *Nuevos paradigmas, cultura y subjetividad* (σ. 293-306). Buenos Aires: Paidos.
- Goolishian, H., & Anderson, H. (1996). Narrative e self. Alguns dilemmas postmodernos de la psi-
coterapia, por. Στο D. Schnitman (Επιμ.), *Novas paradigmas, cultura e subjetividade* (σ. 191-
200). Porto Alegre: Artes Medicas.
- Goolishian, H., & Anderson, H. (2002). Narrative and self: Some postmodern dilemmas of psy-
chotherapy. Στο D. S. Friedman (Επιμ.), *New paradigms, culture and subjectivities*. New
York: Hampton Press.
- Hacking, I. (1999). *The social construction of what?* Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Harré, R. (1979). *Social being: A theory for social psychology*. Oxford: Basil Blackwell.
- Harré, R. (1983). *Personal being: A theory for individual psychology*. Oxford: Basil Blackwell.
- Hermans, H. J. M., Kempen, H. J. G., & Van Loon, R. J. P. (1992). The dialogical self: Beyond indi-
vidualism and rationalism. *American Psychologist*, 47, 23-33.
- Hoy, D. C. (1986). Must we say what we mean? The grammatological critique of hermeneutics. Στο
B. B. Wachterhauser (Επιμ.), *Hermeneutics and modern philosophy* (σ. 397-415). Albany,
NY: State University of New York Press.
- Maturana, H. R. (1978). Biology of language: Epistemology of reality. Στο G. Miller & E. Lenneberg
(Επιμ.), *Psychology and biology of language and thought* (σ. 27-63). New York: Academic Press.
- Rorty, R. (1979). *Philosophy and the mirror of nature*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Seligman, M. E. P., & Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive psychology: An introduction. *American
Psychologist*, 55, 5-14.
- Shotter, J. (1984). *Social accountability and selfhood*. Oxford: Blackwell.
- Shotter, J. (1993a). *Conversational realities: Constructing life through language*. London: Sage.
- Shotter, J. (1993b). *Cultural politics of everyday life*. Toronto: University of Toronto Press.
- Shotter, J. (2004). *On the edge of social constructionism: "Withness"-thinking versus "aboutness"-
thinking*. London: KCC Foundation.
- Shotter, J. (2005). *Wittgenstein in practice: His philosophy of beginnings, and beginnings, and
beginnings*. London: KCC Foundation.
- Wachterhauser, B. R. (Επιμ.) (1986). Introduction: History and language in understanding. Στο
Hermeneutics and modern philosophy (σ. 5-61). Albany, NY: SUNY Press.
- Warneke, G. (1987). *Gadamer: Hermeneutics, tradition and reason*. Stanford, CA: Stanford Univer-
sity Press.
- Wittgenstein, L. (1953). *Philosophical investigations*. (G. E. M. Anscombe, Μτφ.) New York: Macmillan.
- Wittgenstein, L. (1981). *Zettel* (2η έκδ.), G. E. M. Anscombe & G. H. V. Wright (Επιμ.). Oxford:
Blackwell.

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

- Anderson, H., & Goolishian, H. (1988): Τα ανθρώπινα συστήματα ως γλωσσικά συστήματα. Προσωρινές και χριζούσες περαιτέρω ανάπτυξης ιδέες επάνω σε συμπεράσματα για την κλινική θεωρία (Human systems as linguistic systems: Preliminary and evolving ideas about the implications for clinical theory), Μτφ. Ζήσης, Τ. (από την αναδημοσίευση του άρθρου στο *Familien dynamic*, Ιούλιος 1990), *Μετάλογος*, Δεκέμβριος 2004, τ. 6, σ. 75-110.
- Bateson, G. (1972): *Βήματα για μια οικολογία του νου (Steps to an ecology of mind)*, Υπό έκδοση, Σειρά: «Περί συστημάτων», University Studio Press, Θεσσαλονίκη.
- Bruner, J. (1990): *Πράξεις νοήματος (Acts of meaning)*, Μτφ. Καλομοίρης, Γ., Ρόκου, Ή., Επιμ. Τσαγκαράκης, Μ., Ζώτος, Α., Σειρά: «Ανθρώπινα Συστήματα», Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1997.
- Rorty, R. (1979): *Η φιλοσοφία και ο καθρέφτης της φύσης (Philosophy and the mirror of nature)*, Μτφ. Μπουρλάκης, Π., Φουρτούνης, Γ., Επιμ. Παιονίδης, Φ., Κριτική, Αθήνα, 2001.
- Wittgenstein, L. (1953): *Φιλοσοφικές έρευνες (Philosophical investigations)*, Μτφ. Χριστοδουλίδης, Π., Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1977.